

Molenverhalen

Frans Verra

Ik ben in 1950 geboren in Zoeterwoude-Rijndijk en heb bijna veertig jaar als molenmaker gewerkt bij de firma Verbij, de eerste twintig jaar fulltime. Ik heb als vrijwillig molenaar gewerkt op onder meer de Doeshofmolen en de Meerburgermolen en van 1996 tot mijn pensioen in 2015 was ik beroepsmolenaar op de molenviergang in Aarlanderveen.

Ze vonden het maar vreemd

De keuze voor het molenaars- en molenmakersvak is voor mij bewust geweest, want ik kom niet uit een familie van molenaars. Ik kom uit een familie van handeldsmensen. Mijn vader heeft kort na de oorlog een grossierderij opgezet. Dat was een zaak in huishoudelijke artikelen: kurken, borstelwerk, papierwaren en zeemleder. Hij leverde alleen aan bedrijven. Een soort groothandel dus. Mijn vader is overleden in 1959, toen ik negen jaar was.

Ik heb zes broers en één zuster. Mijn oudste broer Paul en mijn broer Chris hebben de grossierderij voortgezet na de dood van mijn vader. Dan is er Hans, die is naar Canada geëmigreerd en werd daar landmeter. Mijn broer Joop en mijn zuster Fem zaten allebei in het onderwijs. Na de oorlog kwam eerst mijn broer Piet, die heeft hts weg- en waterbouwkunde gedaan en is gaan werken bij Boskalis als uitvoerder van waterbouwkundige werken. Toen kwam Jan, geboren in 1948. Die is als scheikundig ingenieur bij Akzo in Rozenburg gaan werken. Daarna kom ik, de benjamin van de familie.

Je ziet wel dat mijn keuze om molenaar te worden niet voor de hand lag bij ons thuis. Ze vonden het maar vreemd. "Hoe haal je het in je

Molenverhalen is een uitgave van Erfgoedhuis Zuid-Holland.

Het *oral history* project Molenverhalen heeft tot doel kennis en verhalen op te tekenen over de poldermolens in Zuid-Holland.

Het project wordt mogelijk gemaakt dankzij de provincie Zuid-Holland, Fonds 1818 en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Interview en tekst: Ellen Steendam en Marloes Wellenberg

Foto's: Ellen Steendam, PeteBobb, Quistnix, Hans van den Berg

© 2019 Erfgoedhuis Zuid-Holland
www.erfgoedhuis-zh.nl

Postadres

Postbus 3092
2601 DB Delft

Contact

T 015 215 43 50
E molenverhalen@erfgoedhuis-zh.nl

malle hoofd”, zeiden ze. Mijn moeder had liever dat ik bouwkundig tekenaar zou worden. Maar ja, ik wilde aldoor maar die molens in.

Wel zat de voorliefde voor bijzondere techniek bij ons in de familie. Zo was mijn broer Joop amateur-klokkenreparateur. Een belangstelling die ik met hem deel, want ik heb ook iets met antieke klokken. Als kind in de vijftiger jaren, een tijd van wederopbouw, kreeg je niet altijd het mooiste speelgoed. Het geld werd vooral in de grossierderij gestoken. Daarom speelde ik vaak met oude wekkers en dergelijke.

Molengekte

Die molengekte van mij is door mijn zus gekomen. Zij had trouwplannen met mijn zwager, maar kon geen huis krijgen. Via een bevriende wethouder kwam er toen een heel gek aanbod: “Joh, we hebben een molen. Willen jullie daar niet wonen?” De gemeente Leiderdorp had in 1963 de Zijllaanmolen aan de Dwarswetering gekocht van het bestuur van de Zijllaan- en Meijepolder. Die molen stond in desolate staat. Voordat mijn zus en zwager erin konden, moest die eerst gerestaureerd worden. De restauratie werd uitgevoerd door de firma de Gelder. Ik ging toen geregeld kijken en volgde op de voet hoe ze bezig waren. Later, toen mijn zus op de molen woonde, gingen we er regelmatig op bezoek. Er was ook een molenaar die vier uur per maand met de molen moest malen, die werd door de gemeente betaald. Zo is dus mijn belangstelling voor molens ontstaan.

Ik was gewoon helemaal weg van het molengebeuren. Niet alleen de techniek boeide me mateloos, maar ook de gemalen, de droogmakerij en de bedijkingen. Het in de weer zijn om een polder van water te ontlasten. In 1965 werd ik jeugdlid van de vereniging De Hollandsche Molen voor vijf gulden per jaar. Dat was heel wat voor een jongen van vijftien die nog op school zat en alleen een zakcentje kreeg. Ook de jaarvergadering in Grand Hotel Krasnapolsky werd uiteraard bezocht.

Voor Sinterklaas en mijn verjaardag gecombineerd kreeg ik het “Zuid-Hollands molenboek” cadeau. Door dat boek ging er een wereld voor me open. Toen wilde ik die molentjes allemaal gaan bekijken. Het boek ging mee op de fiets. Ik bleef wel in de buurt, want per rijwiel was mijn actieradius natuurlijk niet zo groot.

Verlegen

Op de Meerburgermolen ben ik toen nog eens weggestuurd. Ik stond in de deuropening naar de draaiende motor te kijken. Dat had ik nooit eerder gezien, een motor in een molen. Voorts kwam ik geregeld bij de Vrouw Vennemolen in Oud Ade. Ik durfde niet aan te kloppen, want ik was zo verlegen als wat. Molenaar Bram van Seggelen had me al verscheidene malen zien staan en zei op een ogenblik: “Kom jij eens verder kijken, want ik denk dat jij een molenliefhebber bent.” “Ja, dat klopt,” zei ik, “want mijn zuster woont op een molen.” “Zou het dan niet leuk zijn als je molenaar zou worden?”, vroeg hij. “Ja, natuurlijk”, antwoordde ik, niet wetend dat het ooit zo ver zou komen.

De Vrouw Vennemolen was in 1963, na negen jaar stilstand, door de Rijnlandse Molenstichting geheel maalvaardig gerestaureerd en Bram van Seggelen zorgde er met al zijn enthousiasme voor dat de molen volledig in bedrijf bleef. Bram is nooit getrouwd en woonde in zijn ouderlijk huis in de Zevenhuizen, nabij Oud Ade, vlakbij de molen. Hij heeft de polder jarenlang met de wind mogen bemalen, hoewel er ook een elektrisch gemaal stond. Die molen had een prachtige biotoop. De kippetjes liepen over het erf. Er stond een hooiberg en een heel klein zomerhuisje. Erachter het tevreden geloei van vier koetjes die daar in een stalletje stonden. Het was zo’n mooi gezicht dat er op één ochtend soms wel tien bussen met toeristen stopten. Nou, op die molen heb ik dus de grondbeginselen van het vak geleerd.

Het eerste wat ik leerde was het kruien van de molen. Daar hadden alle molenaars een hekel aan, want het was zwaar werk. Het laatste wat ik leerde was het hanteren van de vang, want de vang was voor alle beroepsmolenaars heilig. Je prakkezeerde er niet over om te vragen of je daar eens aan mocht komen. Daar was gewoon geen sprake van.

De Vrouw Vennemolen in Oud-Ade
(Foto Hans van den Berg CC BY SA 3.0)

Ook van andere molenaars heb ik destijds veel geleerd. Zo kwam ik vaak op de Middelmolen van de molenviergang Aarlanderveen bij molenaar Gerrit van der Meer. Daar hielp ik niet op de molen, maar hij was wel een gezellige prater die me veel bijbracht.

Voorts kwam ik regelmatig bij Niek Onderwater op de molen van de Room- of Meerburgerpolder, die toen nog vol in bedrijf was, het zij ook met een hulpmotor die het scheprad bij windstilte aandreef. Daar leerde ik eveneens veel. Na twee jaar was ik zelfs zo ver dat ik het vangtouw mocht bedienen. Dat was een hele eer. Maar ondertussen raakte die Meerburgermolen steeds verder ‘in een staat

van ontbinding’. De platen van de verdekking vlogen door de lucht en de lange spruit bleek verrot te zijn. In 1967 besloot het polderbestuur dat het niet langer verantwoord was om met die molen te malen. Er werd hierna nog één jaar alleen met de motor gemalen totdat het nieuwe gemaal het overnam. Met de “mesien” malen, zei Onderwater.

Stevenshofjesmolen

Niek Onderwater verwees mij toen naar molenaar Van der Ham van de Stevenshofjesmolen, die onder Wassenaar aan de Veenwatering staat: “Arie van der Ham zoekt een hulpmolenaar. Ga daar maar eens praten.” Arie van der Ham was boer en melkrijder en deed die molen er een beetje bij. Het werd slecht betaald, amper 200 gulden per jaar en hij was er dan ook maar zelden bij. Dus ik ben naar Arie gegaan en die zei: “Nou, kom zaterdag maar naar de boerderij om de sleutel te halen. Dan zien we wel verder.” Toen ik daar die zaterdag kwam, zei hij: “Hier is de sleutel. Ga jij de molen maar vast inspannen.” Ik schrok daar wel van, maar stelde mezelf gerust met de gedachte dat hij zelf ook wel naar de molen zou komen. Niets was minder waar: Arie van der Ham kwam niet. Ik ‘s avonds die molen weer uitgespannen, netjes vastgelegd en de sleutel teruggebracht. “Kom je volgende keer weer?”, vroeg hij. “Dat is goed”, zei ik. “Ok,” zei hij, “maar dan gaat er wel meer zeil voor, want ik wil niet dat je de molen om de haverklap stil zet om een hoekje zeil bij te leggen of te zwichten. Ik ben voor het water in de weer en ik wil dat het water weg is als ik terugkom. Die molen moet lekker doormalen!” Ik vroeg me af of dat wel zou lukken, maar geleidelijk aan durfde ik die molen toch flink door te laten malen.

Ik heb daar twee jaar als hulpmolenaar gewerkt tot ik naar de avond-mts ging en te veel huiswerk kreeg om het molenwerk met school te combineren. Een andere hulpmolenaar, Teun Waltman, heeft het toen van me overgenomen. Dat was maar goed ook, want Arie van der Ham

had echt geen tijd om voortdurend bij de molen te blijven, zoals het eigenlijk hoort. Het gebeurde wel eens dat 's nachts de wind om was gegaan en de molen al langzaam achteruit maalde terwijl Arie nog op de vrachtwagen zat en dat dan de tuinders in de polder naar de molen gingen en deze op de wind zetten! Maar zeg nou zelf, wie gaat er voor 200 gulden per jaar op een molen passen? Had Arie dat niet op die manier opgelost, dan had er al lang een Amerikaanse windmolen of een gemaaltje gestaan en was de Stevenshofjesmolen waarschijnlijk gesloopt. Medio 1984 is er een overstort gemaakt van de Stevenshofjespolder naar de Papenwegse Polder, maar de molen bleef toch regelmatig malen. Veel molenaars in opleiding hebben daar ervaring op kunnen doen. Arie ben ik tot aan zijn overlijden in 2004 blijven bezoeken. Het was een kleurrijke figuur die vol verhalen zat.

Aan de slag als molenmaker

In 1967 had ik de lts afgemaakt als sterkstroomelektromonteur. Terwijl ik 's avonds de mts bouwkunde volgde, werkte ik overdag in de bouw. Vanaf de in aanbouw zijnde flats keek ik regelrecht op de Stevenshofjesmolen, die toen nog in vol bedrijf was. Draad trekken, lasdoppen aanbrengen, wandcontactdozen en schakelaars plaatsen. Ik ga dat echt niet mijn hele leven doen, dacht ik. Toen ben ik een paar keer gaan praten bij Hein Verbij. Zijn firma is dé specialist op gebied van molenbouw- en restauratie in Nederland. Ik vroeg hem: "Zeg, wil je mij niet een paar maanden op proef nemen als sjouwerman?" Dat kon. Ik heb toen vier maanden bij Verbij gewerkt en ben vervolgens een omscholingscursus timmerman/tekenaar gaan volgen.

Na de opleiding, die 14 maanden duurde en voorspoedig verliep, mocht ik terugkomen bij Verbij om me te gaan bekwamen in het molenmakersvak. Ik kwam terecht op de Blauwe Molen onder Rijpwetering die op dat moment gerestaureerd werd. Daar leerde ik van een zeer goede knecht die al jaren in het vak zat en een

jongere knecht die ook zeer bedreven was de eerste kneepjes van het vak. Maar in de jaren zeventig brak een tijd aan dat er weinig werk was. Omdat ik er als laatste bij was gekomen, ging ik er logischerwijs weer als eerste uit. Gelukkig kon ik snel weer aan de slag bij bouwbedrijf Huurman in Leiden. In 1972 haalde ik mijn diploma van de avond-mts bouwkunde. Ik was met lof geslaagd.

Doeshofmolen

In die tijd ben ik ook weer vrijwillig molenaar geworden. Dit keer op de Doeshofmolen. De heer Verbij had mij in 1970 gevraagd om eens met die molen te gaan malen, omdat er een excursie voor donateurs van de Rijnlandse Molenstichting was.

Zij zouden met een boot langs verschillende molens varen die gesitueerd zijn aan de Doeswetering. De Doeshofmolen was in 1963 gerestaureerd, zij het niet maalvaardig. Het binnenwerk ontbrak. De molen werd als zomerverblijf gebruikt door de familie Schuilenburg.

Dat gebeurde destijds veel met molens die niet meer in bedrijf waren. Er vond veel vandalisme plaats bij afgelegen molens in de polder. Om dit tegen te gaan verhuurden de polderbesturen de molens aan niet-molenaars, meestal mensen uit de stad. Die konden dan, in plaats van op een volkstuin, op de molen bivakkeren en tegelijkertijd een beetje toezicht houden. Naar mijn mening heeft de molenbiotoop hier flink onder te lijden gehad. Zo verschenen er allemaal bloemperkjes om de molen of men bouwde een hele serre, waar de wieken maar net langs konden. Ook was je op zo'n molen als molenaar in feite niet gewenst. Bij de familie Schuilenburg had ik daar geen last van. Die bemoeide zich niet met de molen. Ze vonden het prima dat ik daar kwam malen.

Op die bewuste zaterdag ben ik dus met de Doeshofmolen gaan draaien totdat de excursie langskwam. Nadien kwam het verzoek of ik de Doeshofmolen vaker op gezette tijden wilde

laten draaien. Dat heb ik tot 1986 gedaan, toen ben ik opgevolgd door Andries Veloo. Zodoende werd ik één van de eerste vrijwillig molenaars bij de Rijnlandse Molenstichting.

Catastrofe

Op 2 november 1980 brak plotseling de houten binnenroede en kwam het eind dat afbrak op de

Meerburgermolen

Een andere molen waar ik een kwart eeuw van mijn leven bij betrokken was, was de Meerburgermolen. Die molen had vanaf 1967 stilgestaan en stond echt te verloederen. Er kwamen al gaten in het rietdek. Ik was er al eens langs gegaan om de kap enigszins dicht te maken zodat het bovenwiel en andere

De Stevenshofjesmolen in Leiden (Foto Quistnix CC BY SA 2.5)

voorzoom van de buitenroede. De voorzoom werd verbrijzeld en het dikke stuk kwam voor de deur terecht waar ik kort daarvoor nog stond. Omdat ik naar de vang was gerend ben ik de catastrofe ontlopen. De pinken renden met opgeheven staart van de dijk het land in en de burens die het geraas hadden gehoord kwamen direct kijken. Met koffie brachten ze me over de ergste schrik heen. Het hout bleek – op een stuk van 5 cm na dat gezond was – zo rot als turf te zijn. Ik heb uiteindelijk in mijn vrije tijd, tegen een kleine vergoeding, de molen weer opgeknapt. Er was bij Verbij niet zoveel werk en ik kon makkelijk vrij krijgen. Verbij sr. zag het niet als beunhazerij, sportief dus. En voor mij was het een uitdaging.

belangrijke onderdelen niet nat zouden worden. Toen de molen in november 1971 in handen kwam van de Rijnlandse Molenstichting is Leo Witteman, de technische man van de stichting, de molen samen met Piet van Beek, molenmaker te Rijnsaterwoude, gaan opknappen. Dit gebeurde met kunst- en vliegwerk, want er was geen geld voor een uitgebreide restauratie. Het was een heel arme tijd. Allereerst ging de hulpmotor eruit. Daar was ik eerlijk gezegd heel erg boos om. Ik vond dat zó mooi, zo'n ouderwetse machine. Wat overbleef was een vette betonvloer met hier en daar een paar uitstekende bouten waar die hele sledeconstructie op bevestigd gezeten had.

Molenverhalen

Daarna gingen ze verder met het steken van een nieuwe lange spruit en een nieuwe lange schoor aan werende zijde, dus aan de linkerkant van de staartbalk. De Meerburgermolen was één van de weinige molens die nog het originele stroomlijndekker bezat. Ze wilden dat graag behouden. Dit wieksysteem is eind twintiger jaren uitgevonden door Adriaan Jan Dekker, die als opzichter en technisch adviseur in dienst was bij een groot aantal polders. Om de luchtweerstand van de wieken te minimaliseren is de roe tot de voorste middenzoom ingepakt met metalen beplating waardoor de wiek gestroomlijnder wordt, zoals een vleugel van een vliegtuig. Dit wordt 'verdekking' genoemd. Enigszins provisorisch is die verdekking toen gerepareerd, zodat de molen weer maalvaardig werd.

Toen het eenmaal zover was, vroeg de heer Mans, hoofd van de vrijwillig molenaars en technisch adviseur van de Rijnlandse Molenstichting, of ik er aardigheid in zou hebben de Meerburgermolen samen met Niek Onderwater te laten draaien. Dat wilden we wel. Maar de molen bleek toch niet honderd procent te lopen. Na vier, vijf keer draaien kwam alles weer los. Op een zeker moment kwam zelfs de hele neuslijst naar beneden. Het was totaal op, dat wiekenkruis. Niek Onderwater haakte toen af. "Met die molen kan je niet meer malen", zei hij. Ik wilde het nog wel proberen. Ik heb één end van een roe helemaal kaal gesloopt, dus de beplating van de stroomlijnen gehaald. Alleen de heklatten bleven zitten. Dat gedeelte heb ik toen verzaagd met een om de roe gedraaide ketting. Dit om de wieken weer in evenwicht te krijgen. Zo heb ik toen nog even doorgetobd, maar het was eigenlijk onverantwoord om op die manier te blijven draaien.

Luchtweerstand

De heer Mans vroeg toen aan mij of ik dit wilde restaureren, samen met de firma Van Beek. Met Piet van Beek sprak ik af dat ik in de kerstvakantie vier enden heklatten zou komen

maken in zijn werkplaats. Om de wieken nog meer te stroomlijnen en de luchtweerstand verder te beperken zijn de zoomlatten bij het wieksysteem van Dekker druppelvormig, net zoals een vliegtuigvleugel. Piet van Beek hielp me met het schuin zagen van de zoomlatten met de machine, want ik mocht nog niet met machines werken. Daarna kon ik de zoomlatten met een vlijmscherpe blokschaaf in het juiste profiel schaven. Het is heel leuk dat ik dat heb mogen doen!

Toen het klaar was, heeft Piet van Beek de spullen naar de molen gebracht om de roe die er het slechtst aan toe was op te hekken. Een klus die ik nog nooit eerder had gedaan. Eerst moest ik die oude heklatten eruit slopen en daarna de nieuwe er in zetten. Met wat aanwijzingen van Piet van Beek kreeg ik het voor elkaar dat de roe keurig in de hekken kwam te staan. Nu kon ik weer met de Meerburgermolen draaien. Van oude zeilen van de Vrouwgeestmolen heb ik daarna zeilen gemaakt die er tijdelijk op konden. De tijd op de Meerburgermolen was een turbulente maar vooral ook gezellige tijd. Een tijd van waardering van mijn molenaarschap maar ook een pionierstijd: veel presteren met weinig materiaal. Zelf stroomlijnplaten aanbrengen mocht ik niet. Dat was een specialisme dat alleen aan de vaklieden van de firma Van Beek was voorbehouden. Deze firma had van uitvinder Dekker als enig bedrijf in Zuid-Holland een licentie om Dekkerwieken aan te brengen of te repareren. Van Beek droeg geld af aan Adriaan Dekker voor het octrooirecht.

Adriaan Dekker

Ik heb hier nog een aluminium plaatje met een octrooinummer liggen dat ze voor die Dekkerwieken gebruikten. Dat heb ik persoonlijk van Piet van Beek voor mijn verzameling gekregen. Ik heb namelijk nogal een zwak voor het werk van Adriaan Jan Dekker, die zo veel uitvindingen heeft gedaan om molens te verbeteren.

Bij Verbij had ik een collega wiens vader nog heeft meegewerkt aan de wederopbouw van de molen van de Benthuiser Bovenpolder, nadat die in 1928 was afgebrand. Men dacht dat die brand was ontstaan door een vonk van een locomotief, maar in feite kwam het door soldeerwerkzaamheden. Die molenaar was namelijk ook loodgieter. De molen werd herbouwd naar een ontwerp van A.J. Dekker met onderdelen van een molen uit Berkel en Rodenrijs. Oorspronkelijk was het een achtkante rieten molen, maar hij werd herbouwd als ronde stenen molen met – als één der eerste – een wieksysteem van Dekker. Ook werd de molen uitgerust met het door Dekker voor molens geschikt gemaakte schroefpompsysteem. Een schroefpomp is een verticale as met daaraan een waaier van zes schroefvormige bladen die het water verticaal omhoog slaan. Dat systeem heeft niet veel opgang gemaakt. Niet alleen was het een vrij dure constructie, het leverde ook niet het resultaat op dat men verwachtte. De riemoverbrenging bleef een zwakke schakel in de transmissie van beweging. In Zuid-Holland is er nog één molen over met zo'n schroefstelsel. Die zit in de molen van de Polder Nieuw Groenendijk. Daar draai ik ook weleens.

Beroepsmolenaar

In 1996 ben ik na een sollicitatieprocedure aangenomen als molenaar op de tweede molen van de drooggemaakte polder aan de westzijde van Aarlanderveen, tegelijkertijd met Willem Waltman, die molenaar werd op de Ondernolen.

Met goedkeuring van de Rijnlandse Molenstichting droeg ik het molenaarschap van Meerburgermolen over aan Andries Veloo. Dat is een vrijwillig molenaar aan wie ik, nadat hij het landelijk examen van het vrijwillig molenaarsgilde had gehaald, ook al de Doeshofmolen had overgedaan. Ik had trouwens een aardige kruiwagen voor Aarlanderveen, want ik was voor die tijd al assistent-molenaar op de Bovenmolen. Ik viel daar in voor molenaar Piet van den Bosch.

Met Cees Borst, de vorige molenaar van molen no. 2, was een regeling getroffen dat hij tot zijn pensionering op de molen kon blijven wonen. Dat was tot december 1996. Maar toen overleed Cees Borst helaas vroegtijdig. Nog geen week voor Nationale Molendag vond de begrafenis

De Doeshofmolen in Leiderdorp
(Foto PeteBobb CC BY SA 3.0)

plaats en ik moest daar toen op Molendag draaien. Dat vond ik best zwaar.

Daarna zou ik op de molen gaan wonen. Ik was ongehuwd, 47 jaar en had altijd bij mijn moeder gewoond. Ik ging dus voor het eerst het huis uit. Mijn moeder had het er wel moeilijk mee. Uiteindelijk trok ik er pas definitief in op 18 april 1997. Die woning moest eerst helemaal opgekalefaterd worden. De dijkgraaf van waterschap De Oude Rijnstromen, waar ik als molenaar in dienst was, bood me twee weken hulp aan van een timmerman. Samen zouden we het woongedeelte opknappen. Maar dat was geen doen. Die molen bleek gewoon onbewoonbaar.

Er zaten allemaal rattennesten in. Die ratten kwamen via het scheprad de wielbak binnen en kropen zo tussen de plafonds en de wanden. Ik haalde er Hein Verbij en een mijnheer van het waterschap bij. Ik pakte mijn klauwhamer, zette die achter een gipswand en er kwamen allemaal rattenkeutels achter vandaan. “Joh, je zou nog een ziekte oplopen als je hier ging wonen”, zei Hein Verbij. Toen heeft Dick de Blaeij, de technische man van het waterschap, voor elkaar gekregen dat er een som geld vrijkwam om de woning helemaal op te knappen.

Eerst moest ik die ratten verdelgen en de nesten vernietigen. Ik maakte het gat in het luik waar de ratten doorheen kwamen dicht. Emmers keutels haalde ik weg. Om wanden te kunnen zetten moesten eerst de vloeren gerepareerd, want in de gang zakte je er zo doorheen en de vloer van de krimpzolder was verrot. Toen kwam de aannemer om het binnenwerk te slopen en nieuwe wanden en deuren te zetten. Dat waren mijn collega's van Verbij. Verbij gaf mij toestemming om mee te werken. Dat ging fantastisch. Terwijl de jongens aan het bouwen en timmeren waren, was ik bezig met slopen en ruimen. Er kwam buiten een schaftkeet, zo'n pipowagen, met een butagasstel te staan. Tussen de middag bakte ik daar eieren voor 'mijn' mensen. Ook mijn broer Paul hielp mee. Hij heeft alle deuren en de balken in de primer gezet.

Toen de aannemer klaar was, kon de verwarmingsmonteur er in. Aanvankelijk stond er een kolenkachel met een rookkanaal dat op de kapzolder uitkwam. Die zou ik overnemen, maar vanwege brandgevaar zag de Stichting Molenviergang Aarlanderveen hier van af. Molens die uitgehold werden om de woning op te knappen, kregen allemaal centrale verwarming, spraken ze af. De verwarming werd aangesloten op een grote tank met propaangas die aan de Achtermiddenweg stond. Ook voor de centrale verwarming van de Ondermolen kwam hier een tank. Ik moest natuurlijk even wennen toen het klaar was en ik er met mijn nieuwe spullen introk. Maar de molen was voor mij ook

geen vreemd pakhuis. Ik wist waar ik terecht kwam.

Erf en interieur

Hoe het erf en het interieur van de tweede molen er oorspronkelijk uitzagen? Op het erf stond een stalletje. Dat had Cees Borst zelf getimmerd om er twee 'droge koetjes' neer te zetten, dat zijn vleeskoeien die geen melk geven. Verder had hij konijnen, een paar kippen, katten en een hond. De moestuin was verderop bij de Bovenboezem. Daar, tussen de Aarlanderveense wetering en de dijk van de droogmakerij in, lag bovenland waar de molenaars een moestuin hadden. Dus Dirk van Harten, de molenaar van molen no. 1, en Cees Borst hadden daar allebei een tuintje, waar ze groente kweekten voor eigen gebruik. Ze hadden ook een hok getimmerd van allemaal oude fokkenplankjes van de wieken. Dat was een soort tuindershut waar de kruiwagen en het tuingereedschap in stond. Dirk was daarbij ook visserman. Die had netten en twee visbunnen. Die heeft de nieuwe molenaar Willem Waltman gewoon laten hangen. Dat vind ik erg leuk. Die hele sfeer van vroeger is daar nog steeds. Dirk van Harten verhuurde ook roeibootjes aan mensen die wilde gaan vissen, want Dirk had daar het visrecht.

In de gang van mijn molen, de tweede molen op de viergang, was een wc. Die is gekomen in 1956 toen Gerrit van der Meer er molenaar was. Voor die tijd moest je naar buiten. Aan het eind van de schuur zat toen een plee, zoals dat ze dat noemden. Toen heeft Gerrit van der Meer de burgemeester opgebeld en gezegd: “Als ik buiten op de plee zit waait het papier omhoog en mijn vrouw heeft het aan haar nieren en krijgt steeds een blaasontsteking. We moeten een binnen-wc hebben.” Toen is er in een kleine ruimte, bij de houten kist die om het onderwiel heen zit, een wc gemaakt.

Vroeger keek je als je de gang binnenkwam gewoon tegen de bovenkant van het onderwiel

en de onderschijfloop met het schaargebint aan. Later is daar een wand met plafond gemaakt, zodat het onderwiel afgeschermd werd. Daar is toen ook een keukentje gekomen. Vandaaruit had je een trap naar boven toe. Halverwege die trap had je de keukenzolder, ook wel de kamerzolder genoemd. Die kon je via een tweeplanksloopbruggetje over de gang, met aan weerszijden een leuning, bereiken. Op die keuken- of kamerzolder had je in de verstekhoeken twee bedsteden zitten, waar de kinderen konden slapen.

Een verdieping hoger had je dan de krimpzolder, boven het scheprad. Die was ca. 60 centimeter hoger dan de keukenzolder en je had daar eigenlijk niets aan. Je stootte er al gauw het hoofd tegen de balken en korbelen van de middenzolder. Het diende wel als berging of er was een badkamertje, dat kwam ook wel voor. Daarna ging de trap in één moeite door naar de middenzolder. Organiek was de middenzolder bij een achtkante molen bedoeld als bergruimte voor bijvoorbeeld reservezeilen of -onderdelen. Of eventueel om overtollig meubilair weg te bergen, wat trouwens niet veel voorkwam, omdat molenaars meestal weinig spullen hadden. Of de was werd er opgehangen. Van lieverlee timmerde men, vooral als er een groot gezin woonde, meestal twee kamertjes, met de spil ertussen afgeschermd door een hekje, op de middenzolder.

Trek in het rookkanaal

In de woonkamer beneden zat een brandmuur waar de kachel tegenaan stond. Vanaf de kachel ging er een rookkanaal helemaal door de plafonds naar de kapzolder. Dus ook op de kamerzolder was het nog enigszins warm, omdat daar die schoorsteen doorheen kwam. Op de kapzolder stak het rookkanaal zo'n 15 centimeter boven de vloer uit. Vandaaruit vond de rook vanzelf zijn weg door de kap heen, dus via de ruimte tussen het kruiwerk en eventueel opgezette ramen aan de luwe zijde of een luik in het achterkeuvelens. Om voldoende trek in

het rookkanaal te krijgen, moest de molenaar goed opletten welk deel van de kapzolder hij bij een bepaalde windrichting openzette. Ook moest de kachel langzaam worden opgestookt. Verder was er in de woonkamer een gesloten wand waarin een tweepersoonsbedstede zat. Waar het schuin werd, zat een vatenkast, bestaande uit een boven- en onderkast. In de bovenkast stond meestal de mooie vaat. Als het polderbestuur rijk was, dan was de kast prachtig afgewerkt met fijne kruisroedjes.

De wanden van de woonkamer waren meestal wit gestuukt tot aan de onderzijde van het tafelement op de veldmuren. Het metselwerk was dus met stucspecie afgewerkt. Daarboven zat dan een verticale beplanking of een horizontaal beschoot, van achtkantstijl naar achtkantstijl. Dit was om het zicht op het riet te ontnemen en de kamer dicht te maken. Soms waren de muren behangen. Het plafond was meestal karamelbruin of ossenbloedrood geschilderd. Soms cactusgroen. De meeste molenkamers die ik in mijn arbeidzame leven gezien heb, waren heel somber en donker. Een heel enkele keer waren de balken en plafonds licht geverfd.

Onderhoud

Als molenmaker heb ik heel wat molens van binnen gezien. Ik kwam natuurlijk ook vaak bij andere molenaars over de vloer. Dat was soms wel eens lastig werken. Dan moest je bij mensen over hun mooie looper naar de kapzolder met je gereedschapskistje. Schoenen uit en weer aan als je bijvoorbeeld een blikje met spijkers vergeten was.

Ik deed vooral klein onderhoud. Meestal kreeg ik een opdrachtbriefje van Hein Verbij waarop stond wat ik moest doen. Dan stond er bijvoorbeeld: "Ga de bovenschijfloop van de koningsspil vastwiggen." Of: "Ga het kruiwerk schoonmaken en de vang bijstellen."

Ik had een vast rayon waar ik het onderhoud deed. Zo ook in Leiderdorp bij de Bosmolen, de Kalkpoldermolen, de Munnikenmolen en de Zijllaanmolen. Dus ik kwam ook bij de molen waar mijn zuster had gewoond. Die woonde er trouwens al lang niet meer. Dat waren er de mensen niet naar om op een molen te wonen. Middenin de polder, wel elektriciteit, maar geen telefoon en heel slecht water. Er zat daar zo'n nortonpomp die alleen brak water oppompte. Toen mijn zus daar in 1967 vertrok kwam de familie Kaaiman er wonen. Die hielden het nog geen jaar uit. Ze zijn rillend vertrokken, want ja, dat was natuurlijk geen accommodatie zo,

Ambachtelijk vak

In het molenmakersvak is er veel veranderd. Alles werd vroeger praktisch met de hand gedaan. Het was echt een ambachtelijk vak. Hijskranen werden nog niet gebruikt. In die tijd maakten we grote onderdelen van de molen op de begane grond, maar daarna werden die weer uit elkaar genomen en, genummerd en wel, naar de bestemming gebracht. Aldaar werd onderdeel voor onderdeel met een handtakel naar boven gehesen en in elkaar gezet. Tegenwoordig maken ze alles op de begane grond gereed en takelen ze die achttien ton zware molenkap – compleet met as, geschilderd

De Meerburgermolen in Zoeterwoude (Foto PeteBobb CC BY SA 3.0)

zonder goed water. Het hele servies van mijn zuster was naar de knoppen door de kalkaanslag, evenals de closetpot: niet meer schoon te krijgen. Ook de boiler was al na een jaar kapot. Er is daar pas waterleiding gekomen toen ze woningen in de polder gingen bouwen.

en wel - in één keer naar boven met behulp van een grote telekraan. Gelijktijdig wordt op zo'n hijsdag de roede gestoken en de staartbalk er bijgezet. Schoren worden alvast op de balie gelegd. Als de werklui naar huis vertrekken, staat er al het contour van een complete molen. Dan

volgt uiteraard nog alle afwerking, maar ze werken gewoon veel sneller tegenwoordig.

Het gebruik van elektrisch handgereedschap was toen ik begon helemaal niet in zwang. De molenmakerij had één cirkelzaag, één vlakschuurmachine en één elektrische schaaf. Die werden meestal alleen gebruikt door het bouw personeel. De molenmaker werkte met de hakbijl en ging er vervolgens nog even met de schaaf langs om het een beetje op te kalefateren. Ik bedoel, als de molen technisch goed functioneerde en het zat allemaal goed vast, dan was je in wezen goed bezig.

Vooraf in de natijd van de molens had men geen geld voor mooie afwerking en verfijnde details. Ik spreek dan over de naoorlogse neergang van de molens, met name in de jaren vijftig toen de ene na de andere molen buiten bedrijf kwam. Toen was het van: "Ach, het loopt toch op zijn achterste benen, we gaan binnenkort toch over naar mechanische bemaling." Zelf heb ik daar nog het staartje van meegemaakt. De Buurtermolen, de Kager, de Ader, de molens van de Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolders, de Veendermolen waren destijds allemaal nog in bedrijf. Maar in de jaren zestig brak een periode aan van economische bloei. Toen kwam er geld beschikbaar voor restauratie. Langzamerhand kreeg Verbij steeds meer opdrachten en molens in onderhoud.

Glasfiber

Eerst werd alles gespijkerd, maar toen de oplaadbare boormachientjes en schroeventollen kwamen, ging men alles schroeven. Dat is een hele revolutie geweest en het wordt te pas en te onpas gebruikt. Waar eigenlijk een net spijkertje moet zitten, zie je nu zo'n lelijke kruiskopschroef. Als je een mooie bedsteewand gaat maken, ga dan niet met kruiskopschroeven aan de gang, maar tracht een gesmeed nageltje te gebruiken! Het schijnt moeilijk te realiseren tegenwoordig.

Voorts de opkomst van het ijzer bracht bij grote molens een verbetering omdat het sterker en duurzamer is. Spruitbalken en staartbalken, die vroeger nagenoeg altijd van hout waren, werden voortaan van ijzer gemaakt. Bij kleinere molens bleef men de houten lange spruit en houten staartbalk wel trouw. Bij de kleine molens heeft men nog lang met houten molenroeden gewerkt, maar het hout voor dergelijke roeden was al gauw 14 à 15 meter lang was en werd steeds moeilijker te krijgen. Ook de kwaliteit liet vaak te wensen over. Toen heeft men nog geprobeerd om de molenroede te lamineren, gelijk de huidige spanten van gymnastiekzalen en bedrijfspanden. Dat bleek achteraf toch te duur qua arbeidsloon, terwijl het resultaat wisselend was.

Door Monumentenzorg is toen de hele ontwikkeling in gang gezet om oude materialen te hergebruiken door ze te verstevigen met glasfiberstaven, aangevuld met kunsthars. Terwijl men vroeger de balk er uit haalde en er een nieuwe in zette, behield men nu de oude balk met de versteviging er in. Inmiddels zijn we erachter dat reparatie met glasfiber en kunsthars echt door een gespecialiseerd bedrijf moet gebeuren. Ga je hier zelf mee aan de slag, dan kan het een heel tijdrovende klus zijn. Zelf heb ik wel eens op een laddertje staan tobben, terwijl ik dacht: man, gooi er gewoon een nieuwe balk in!

De molen is je kameraad maar ook je vijand. Zowel bij het molenmakersvak als het molenaarschap staat veiligheid voorop. Tijdens het werk komt het wel eens voor dat je dat door bedrijfsblindheid uit het oog verliest. Dan denk je: ach, ik doe het wel even zo. Terwijl het helemaal niet verantwoord is. Nu ben ik zelf nooit van een trapje afgekukeld of iets dergelijks, maar ik had een collega, die stond in de Dikke Molen op een steiger aan een korbeel te werken. Hij stapte mis, viel vijf meter naar beneden en liep een hele zware hersenschudding op. Hij is er gelukkig goed van

Molenverhalen

afgekomen, al heeft hij een hele poos in de revalidatie gezeten. Ook ken ik iemand die met zijn hand in de vlakbank is gekomen en een ander die het topje van zijn vinger afzaagde met de cirkelzaag. Bij dat soort ongelukken speelt vaak het niet hanteren van veiligheidsregels een rol.

Ik heb dikwijls van oud-collega-molenaars gehoord: “De molen is je beste kameraad maar ook je grootste vijand.” Ik hanteerde dat altijd als leidraad. Ook als ik met machines werk. Een molen of een machine kan niet nadenken, jij moet nadenken! Altijd aan de juiste kant van een zaagmachine gaan staan. Nauwsluitende kleding dragen, geen sjaals of lang haar zodat je gegrepen kan worden door een draaiende as. Ook opletten dat je de deuren aan de kant waar het wiekenkruis draait hermetisch afsluit. Altijd de sleutel er uit halen, zodat mensen die op visite komen nooit via die deuren naar buiten kunnen. Dat was voor mij een hele zorg.

De peilschaal is je baas

Een ander nadeel van het molenvak is dat het vuil werk is. Daarom vond mijn moeder het vroeger maar niks. Altijd vuile handen, vieze kleren. Bovendien moest zij altijd die vuile overalls wassen. Ik was heel vaak met vet, roest, carbolineum, koolteer en Black Varnish in de weer. Ik heb blikken weggesmeerd van die rotzooi in mijn molenmakers- en molenaarscarrière. Soms kon ik mijn overalls zó rechtop in de hoek zetten, zo smerig waren die.

Een ander punt waar ik met mijn familie wel eens onenigheid over had, was dat ik niet op verjaardagen kwam als ik moest malen. “Nee, ijs en weder dienende, als ik moet malen kom ik niet”, zei ik dan. Dat ging bij mijn familie wrijving veroorzaken. Maar ik had geen zin om altijd een molenaar te vragen als assistentie, want dat kost geld en dat komt de molens niet ten goede. Ik werkte in die tijd de helft van de week bij Verbij en 19 uur als molenaar, maar in feite werkte ik soms op de gekste tijden. De peilschaal

was je baas. De peilmolenaar bepaalt naar de stand van het water en de weersverwachtingen of er gemalen kan worden. Die licht dan de overige collega’s in van: “Ik heb vanmiddag maalplannen. Houd je er rekening mee?” Zo terugkijkend denk ik weleens: hoe is het al die jaren gelukt mijn baan bij Verbij met het molenaarswerk te combineren? Het leverde wel eens wat wrijving op, maar toch hadden ze er bij Verbij begrip voor. Ze wisten dat ik aan het werk was met in bedrijf zijnde molens.

Pensioen

Toen ik in 2015 met pensioen ging op de molenviergang moest ik een woning gaan zoeken. Dat was niet leuk. Ik ben gelukkig geholpen door de kerk, hier in Leiderdorp, die hebben heel veel voor me gedaan. Ik was even helemaal kapot, maar nou ben ik weer de oude. Ik ben als vrijwillig molenaar actief op molen het Poeltje in de Klaas Hennepoelpolder. Daar ben ik in 2005 voor gevraagd door de Rijnlandse Molenstichting. De molen was toen net draaivaardig gemaakt. Dat doe ik nu alweer meer dan dertien jaar.

Ik luister nog steeds heel goed de weersberichten af, Arie Verrips van Radio M Utrecht heeft het beste. Dan ga je daar alvast iets uit destilleren, hoe je dag ongeveer gaat worden. Voor de rest is het kijken. Wat gaat het weer doen, wat gaat de wind doen. Het bepaalt je dagritme. Ik kan niet aan een vrijwillig molenaar uitleggen wat hij doen moet, of exact zeggen, “Joh, dat wolkje, daar moet je op letten.” Ik weet wel wat ik moet doen, dat is een kwestie van aanvoelen.

Met dank aan

In de periode dat ik met pensioen ging en een nieuw onderkomen moest zoeken ben ik door een groot aantal mensen geholpen. Dat varieerde van advies en een luisterend oor tot aan uitgebreide praktische hulp en ondersteuning. Ik wil daarom op deze plaats de volgende personen bedanken:

Willem en Linda Waltman, Johan en Rita Slingerland, Erick en Daniëlle van den Bosch, Bert Splinter, Peter van der Star, Lucas Verbij, Andries Veloo, Paul Knelange, Klaas de Jong, Berry Kempen, Piet en Corry van den Bosch, Aad Schouten, Loek Schipper, Leendert van der Plas, Fem Versteegen-Verra (†), Piet Verra, Paul en Bep Verra, Bert Molenaar, Nico Kempenaar en Erik Houben.